

УДК 43.272(44+430+450+460+436+494)

КОНФІСКАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Поляков В.М., аспірант
кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу конфіскації в країнах романо-германської правової системи, а також обґрунтуванню необхідності застосування системного підходу та відповідної методики порівняльного дослідження.

Ключові слова: конфіскація, спеціальна конфіскація, романо-германська правова система.

Статья посвящена анализу конфискации в странах романо-германской правовой системы, а также обоснованию необходимости применения системного подхода и соответствующей методики сравнительного исследования.

Ключевые слова: конфискация, специальная конфискация, романо-германская правовая система.

Polyakov V.M. THE CONFISCATION IN COUNTRIES OF ROMAN-GERMANIC LEGAL SYSTEM

The article analyzes the confiscation in the Roman-Germanic legal system, and justifies the need for a systematic approach and appropriate methods of comparative research.

Key words: confiscation, special confiscation, Roman-Germanic legal system.

Постановка проблеми. Використання порівняльно-правового методу дослідження конфіскації у сучасному кримінальному законодавстві зарубіжних країн дозволить нам співвіднести та виявити особливості закріплення конфіскації в різних країнах світу для перейняття досвіду з метою вдосконалення інституту конфіскації у кримінальному законодавстві України. У світлі останніх змін, пов'язаних із запровадженням спеціальної конфіскації та конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб, постає необхідність у вивченні сучасного зарубіжного досвіду її регламентації.

Ступінь розробленості теми. У науці кримінального права конфіскація в різні часи була предметом дослідження багатьох науковців, таких як Н.К. Бабич, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, І.М. Гальперин, В.Г. Гончаренко, В.К. Гришук, Н.О. Гуторова, В.К. Дюнов, В.Н. Іванов, А.Ф. Кістяківський, І.Л. Марогулова, Н.Д. Сергієвський, В.П. Спасович, А.В. Степанищев, І.Я. Фойницький, А.Л. Цветинович та ін. Серед вчених компаративістів, які в межах порівняльного кримінального права розглядали конфіскацію, можна виділити: Г.О. Єсакова, А.М. Іванова, І.Д. Козочкіна, А.Г. Корчагіна, О.Г. Кібальник, О.О. Малиновського.

Мета дослідження полягає в аналізі конфіскації у країнах різних правових систем, зокрема романо-германської правової сім'ї, при цьому обґрунтовуючи важливість дотримання системного підходу та вибору ефективної методики порівняльного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи компаративний метод, необ-

хідно зауважити, що не треба йти шляхом позасистемного підходу до порівняльного аналізу інституту конфіскації, як це характерно для деяких дослідників (І.І. Голубов [1], Е.В. Мартиненко [2]). Можна погодитися з твердженням А.Г. Корчагіна та А.М. Іванова з приводу того, що позиція авторів, які вважають, що порівняльно-правовий аналіз тих чи інших норм, інститутів кримінального права проводити без прив'язки до конкретної правової системи, є помилковою [3, с. 41].

Слушно зазначає О.М. Ведерникова про те, що позасистемний підхід суперечить принципам порівняльного правознавства, а сформульовані на його основі пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного права можуть призвести до появи нежиттєздатних норм та інститутів, створених у результаті непродуманого запозичення окремих елементів з чужорідних правових систем, де вони, можливо, і є дієвими [4, с. 68].

Цієї ж думки, з приводу недопустимості застосування безсистемного підходу, дотримується В.О. Туляков, який вказує на те, що є не зовсім зрозумілим, коли автор аналізує виключно кримінальне законодавство країн СНД (до речі, у більшості побудоване на основі Модельного Кримінального кодексу для країн СНД 1996 р.) чи вибірково і безсистемно законодавство Європи, статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо. Продовжуючи свою думку В.О. Туляков зазначав наступне: «Напевно, уявляється можливим, на порівнянні інституціональних норм однієї держави з іншою, зробити якісний монографічний аналіз проблеми. З другого боку, простий безсистем-

ний набір фактів не йде на користь дослідженню, оскільки автор обмежується лише аналізом джерельної бази, а не доктрини та практики її застосування» [5, с. 36–37].

Визнаючи те, що держава з моменту свого виникнення існує в рамках деякої політичної системи і її буття визначається особливостями того типу політичної системи, до якої вона належить, Ю.М. Оборотов наголошує на використанні компаративістського (порівняльного) аналізу політичних систем для поглиблення уявлень про існування і трансформацію держави та її інститутів [6, с. 70].

Таким чином, дотримуючись системного підходу при застосуванні компаративного методу, доцільним є визначення правових систем, які будуть використані у процесі проведення порівняльного дослідження, враховуючи при цьому їхні джерела кримінального права, особливості практики застосування, а також правової доктрини, що допоможе нам в повній мірі дослідити інститут конфіскації на всіх рівнях.

Перелік існуючих типів кримінально-правових систем сучасності (класифікацій) є невичерпним. Цим питанням займалися такі вчені, як О.М. Ведерникова, В.М. Додонов, О.Г. Кібальник, О.О. Малиновський, О.В. Наумов, О.Ф. Скакун, Ю.М. Оборотов, Рене Давид та ін.

Однією з найбільш розповсюджених і обґрунтованих, на нашу думку, кримінально-правових систем є класифікація, запропонована О.М. Ведерниковою, в основі якої лежить використання широкого системного підходу, що включає аналіз трьох складових кримінального права як системи:

а) кримінально-правової доктрини, що відображає правову культуру та правову політику країни або регіону;

б) кримінально-правових норм, встановлених офіційними органами держави;

в) правозастосовної практики, спрямованої на реалізацію принципів, цілей і завдань кримінального права.

На підставі цього підходу вчена виділяє кілька основних типів кримінально-правових систем: 1) романо-германський (західноєвропейський, континентальний); 2) англо-американський (англосаксонський); 3) мусульманський; 4) соціалістичний 5) постсоціалістичний [4, с. 70].

Перш ніж перейти до застосування порівняльно-правового методу у вивченні інституту конфіскації, треба визначитись з конкретною методикою проведення порівняння.

С.В. Кудін зазначає, що порівняльно-правовий метод, за своєю природою, включає кілька логічно поєднаних між собою прийомів пізнання, що застосовують-

ся поетапно: зіставлення, протиставлення за певними підставами об'єктів, явищ та процесів правової або історично-правової реальності, які мають між собою «порівнювальний зв'язок», виявлення спільного або відмінного, ідентичного або протилежного, оціночне судження про причини і наслідки тощо [7, с. 278].

У свою чергу О.Ф. Скакун вказує на те, що порівняльний метод передбачає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів для встановлення подібностей і обліку відмінностей між ними. Розрізняють діахронне (зіставлення галузі права чи інституту права в одній правовій системі) і синхронне порівняння (зіставлення галузі права чи інституту права, що «діють» одночасно в різних правових системах) [8, с. 95].

З точки зору В.О. Тулякова, суто технічно порівняльно-правовий метод застосовується протягом трьох класичних етапів наукового дослідження, яким властиві свої закономірності та особливості застосування: етап визначення системи збору даних, етап збору даних, етап аналізу даних [5, с. 31]. З вищезазначеним твердженням можна погодитися та взяти його за основу при поетапному використанні порівняльного методу.

Притримуючись мети дослідження, перейдемо до аналізу конфіскації в романо-германській кримінально-правовій системі.

Франція. Кримінальний кодекс Франції був прийнятий 22 липня 1992 року і вступив у силу 1 березня 1994 року [9]. За статтею 111-1 КК Франції злочинні діяння, залежно від ступеня тяжкості, поділяються на злочини, проступки та порушення.

Серед видів покарань чинне кримінальне законодавство Франції передбачає конфіскацію, яка ділиться на загальну та спеціальну. Вказаний поділ конфіскації за КК Франції, на наш погляд, є не аутентичним, адже законодавець не оперує такою категорією, як загальна чи спеціальна конфіскація, але виходячи із їхньої природи та для полегшення проведення порівняльно-правового дослідження з іншими правовими системами, є необхідним їхнє видове розмежування.

Відповідно до п. 5 ст. 131-3 КК Франції конфіскація відноситься до покарань у виді позбавлення чи обмеження прав, а за п. 6 ст. 131-3 КК Франції передбачена як виправний вид покарання.

Стаття 131-1 КК Франції передбачає кримінальні покарання, що застосовуються до фізичних осіб (кримінальні ув'язнення на різні строки). Стаття 131-2 КК Франції вказує на те, що покарання у вигляді кри-

мінального ув'язнення не виключають покарань у вигляді штрафу чи одного або декількох додаткових покарань, передбачених статтею 131-10. У свою чергу у ст. 131-10 КК Франції вказується на застосування додаткових покарань, які призначаються за деякі злочини та проступки, і в їх числі знаходиться своє місце конфіскація будь-якої речі.

Стаття 131-3 КК Франції визначає види виправних покарань, які можуть бути призначені фізичним особам за вчинення проступків, і до них, згідно з п. 5 цієї статті, відносять конфіскацію, відсилаючи до п. п. 4, 7, 10, ст. 131-6 КК Франції: конфіскація одного або кількох транспортних засобів, що належать засудженому (п. 4 ст. 131-6); конфіскація однієї або декількох одиниць зброї, що належить засудженому або перебуває у його вільному розпорядженні (п. 7 ст. 131-6); конфіскація речі, яка була призначена для вчинення злочинного діяння, або речі, які отримані в результаті злочинного діяння. Однак ця конфіскація не може бути призначена у справах про проступки в галузі засобів масової інформації (п. 10 ст. 131-6).

За вчинення проступку або порушення конфіскація може бути призначена в якості основного виду покарання (загального) або додаткового. Разом зі штрафом конфіскація застосовується, якщо проступок підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення. Якщо проступок карається тільки штрафом, то не можуть бути призначені штраф та конфіскація майна разом [10, с. 391].

На підставі ст. 131-21 КК Франції покарання у вигляді конфіскації обов'язково передбачається щодо предметів, встановлених законом чи постановою як небезпечні чи шкідливі.

Загальна конфіскація може бути всього майна або його частини і призначається лише за злочини проти людства і за незаконне виробництво, ввіз і вивіз наркотиків, тобто має виключний характер. Важливо зазначити, що в Загальній частині КК Франції (Книга 1) таке покарання не передбачене. Згідно з п. 4 ст. 213-1 КК Франції фізичні особи, винні у вчиненні злочинних діянь, передбачених розділом «Про злочини проти людства», піддаються конфіскації всього або частини майна.

На відмінну від попереднього КК Франції 1810 року, у новому Кримінальному кодексі 1992 року до юридичних осіб застосовується конфіскація. Так, у п. 8 ст. 131-39 КК Франції вказано, що юридичні особи можуть бути покарані конфіскацією речі, яка була призначена для вчинення злочинного діяння, чи речі, яка отримана в результаті злочинної діяльності.

Особливістю всіх складів злочинів, закріплених в КК Франції, є те, що вони сформульовані за принципом фіксування основних покарань [10, с. 387]. Та чи інша норма, яка передбачає відповідальність за злочинне діяння, містить лише основне покарання, а от додаткові передбачаються в Особливій частині окремо (у главі «Загальні положення» або «Про додаткові покарання, що застосовуються до фізичних осіб»).

Якщо річ, яка підлягає конфіскації, не може бути представлена засудженим, то конфіскація перераховується у вартісне вираження. Для стягнення встановленої суми за річ, що підлягає конфіскації, застосовується взяття під варту у випадку несплати штрафу. Річ, яка підлягає конфіскації, передається державі, за виключенням випадків, коли вона підлягає знищенню або присуджується іншим особам [10, с. 391].

У Франції досить широко застосовується інститут заміщення покарань за делікти. Якщо за проступок передбачене покарання у виді виправного тюремного ув'язнення або тільки штрафу, то суд вправі назначити замість цих видів покарання конфіскацію речі, яка служила чи була призначена для вчинення злочинного діяння, або речі, яка від нього отримана.

Проаналізувавши кримінальне законодавство Франції, що стосується конфіскації, можна узагальнити його особливості. Конфіскація майна за КК Франції може бути загальна та спеціальна, але при цьому немає чіткого їх поділу. Загальна конфіскація є виключною і застосовується лише за злочини проти людства, а також за незаконне виробництво, ввіз і вивіз наркотиків. Тобто законодавець, визнаючи те, що це покарання є досить тяжким як для самого засудженого, так і для його членів сім'ї, використовує його тільки за відповідну категорію злочинів. Якщо загальна конфіскація виступає як додаткове покарання, то спеціальна конфіскація застосовується як основне (загальне) або додаткове покарання у встановлених в КК Франції випадках. Загальна та спеціальна конфіскації призначаються тільки судом і суд вправі вирішувати на свій розсуд, застосовувати її чи ні, залежно від обставин справи. Різноманітні види конфіскації застосовуються не тільки до фізичних, але і до юридичних осіб. Важливим моментом у підвищенні ефективності здійснення правосуддя в разі неможливості вилучення або непредставлення предмета, який підлягає вилученню, відіграє те, що конфіскація може бути переведена у вартісне вираження, несплата якого потягне позбавлення волі.

Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). Кримінальний кодекс ФРН був при-

йнятий 15 травня 1871 року [11]. Аналізуючи положення глави 7 «Конфіскація і вилучення майна», а саме розділу 3 КК ФРН, чинне кримінальне законодавство відносить конфіскацію до системи правових наслідків.

Передумови застосування конфіскації до винної особи можуть бути різноманітними. Якщо мова йде про призначення покарання, то в цьому випадку підставою призначення буде вина суб'єкта, а якщо про міри виправлення та безпеки, то вже буде враховуватися небезпека особи. У даному випадку можна говорити про так звану «двоколіїну» систему правових наслідків, які в першому випадку вказують на вину та частково переслідують превентивні цілі, а в другому – на заходи, направлені на захист суспільства від небезпечного злочинця, які історично обумовлені та в повній мірі виконують превентивну дію [12, с. 640]. Як зазначає І.Д. Козачкін, на даний час активно обговорюються питання з приводу перетворення, обмеження або взагалі скасування системи заходів. Криза «двоколіїної системи» обумовлена наступними аргументами: по-перше, заходи безпеки не основані на вині особи; по-друге, далеко не завжди можливо розрізнити покарання від заходів безпеки із-за їх неясної правової природи; по-третє, більшість з них є репресивнішими, ніж деякі покарання [10, с. 448]. З такими аргументами можна погодитися, але, на нашу думку, вони мають місце бути лише через недосконалість законодавчого закріплення заходів безпеки та покарання, що ускладнює їх відмежування та призводить до зближення рівня репресивності між ними.

За КК ФРН, до покарань відносять позбавлення волі та штрафи, які поділяються на грошові і майнові. Майновий штраф був введений до КК ФРН на підставі закону «Про боротьбу з нелегальною торгівлею наркотиками й іншими формами прояву організованої злочинності» від 15 липня 1992 року і за своєю сутнісною природою дуже близький до поняття загальної конфіскації. Різниця полягає лише в тому, що вилученню підлягає не майно, а грошова сума, яка еквівалентна вартості майна, що підлягає вилученню. Більше того, на схожість загальної конфіскації і майнового штрафу вказує ще й те, що в нього не встановлена чітка грошова межа, але при цьому суд обмежений вартістю майна особи, яка вчинила злочин, кримінальне походження якого доказано [13, с. 142]. Майновий штраф може призначатися лише разом з довічним позбавленням волі та позбавленням волі на строк від двох років.

Майновий штраф має диспозитивний характер, тобто цей захід не є обов'язковим

додатковим покаранням, і суд в кожному конкретному випадку вирішує на свій розсуд питання призначення такого покарання (§ 43а КК ФРН).

Вказуючи вище на дуалістичність системи правових наслідків, необхідно також розглянути майнові заходи виправлення і безпеки, які не відносяться до покарань. До цих заходів належать конфіскація майна та вилучення предметів злочину. Відповідно до ч. 1 § 73 КК ФРН конфіскація призначається судом, якщо вчинене протиправне діяння і виконавець або співучасник отримали будь-яку вигоду від нього. За ч. 3 § 73 КК ФРН можливість призначення конфіскації розповсюджується і на особу, на користь якої діяли виконавець і співучасник, а за ч. 4 – на предмети, які належать третім особам, придбані недобросовісно зі знанням обставин вчинюваного діяння.

Таким чином, за кримінальним законодавством ФРН конфіскація відноситься до системи правових наслідків. Загальна конфіскація не знайшла прямого вираження в нормах КК ФРН, але майновий штраф, за своїми характеристиками як покарання, їй відповідає. Спеціальна конфіскація отримала особливий статус, бо вона не входить до системи покарань і розглядається як захід виправлення і безпеки. Звідси можемо встановити в КК ФРН «двоколіїну систему» кримінально-правових санкцій, яка добре прослідковується. Існує термінологічне відмежування між покаранням та заходами виправлення та безпеки, а також, не дивлячись на те, що законодавець відніс спеціальну конфіскацію до системи правових наслідків діяння, вона не змішується ні з одним з існуючих видів правових наслідків.

Італія. Конфіскація в Італії закріплена не тільки в кримінальному кодексі, але і в ряді спеціальних законодавчих актів (наприклад, у законі «Про боротьбу проти мафії»).

Згідно зі ст. 236 КК Італії до майнових заходів безпеки входять:

- 1) застава як гарантія належної поведінки;
- 2) конфіскація [14].

Стаття 240 КК Італії зазначає, що конфіскація призначається при засудженні особи за кримінальне правопорушення відносно речей, отриманих завдяки здійсненню кримінального правопорушення або які послужили чи призначалися для вчинення кримінального правопорушення. Обов'язковій конфіскації підлягають предмети, виробництво, використання, носіння, зберігання або відчуження яких утворює кримінальне правопорушення, навіть якщо вирок щодо такого діяння відсутній.

Правління Італії досить широко використовує конфіскацію в боротьбі з мафіозними кланами. Стаття 416-біс КК Італії

встановлює обов'язкову конфіскацію, у випадку винесення обвинувачення в приналежності до злочинної організації мафіозного типу, стосовно майна, яке служило чи призначалося для вчинення злочину, і до майна, що отримане в результаті вчинення злочину або яке використовується для вчинення нових злочинів.

Новим етапом в протидії мафії є створення агентства з контролю за конфіскацією майна мафіозних кланів. Відповідно до розробленого Радою міністрів Італії плану складена загальнонаціональна база даних майна злочинних кланів для перешкодження прийняття участі у публічних аукціонах, щоб мафія не викувала вилучене майно.

Отже, за КК Італії конфіскація не входить до системи покарань і відноситься до майнових заходів безпеки. Правління Італії, зробивши ставку на вищевказаний захід безпеки, використовує його як один із головних засобів у боротьбі з мафіозними угрупованнями.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що для романо-германської правової сім'ї, яка у своїй більшості сформувалася на основі римського права і його пристосування (у поєднанні з канонічним правом, доктринальним правом університетів і місцевих варварських норм-звичаїв) до нових національних умов при домінуванні закону серед інших джерел права, характерна повна відсутність зв'язків між національними правовими системами в ній. Пояснюється це самотутністю кримінального права в кожній з країн. І саме тому конфіскація у Франції, ФРН, Італії, Іспанії, Швейцарії, Австрії та інших країнах, що входять до цієї сім'ї, залежно від історичних умов та національної доктрини має свої відмінні особливості і закріплена, що характерно для країн писаного права, у систематизованих законодавчих актах (кримінальних кодексах).

Висновки. На підставі отриманих результатів можна порівняти національне та іноземне кримінальне законодавство (в рамках романо-германської правової системи) щодо конфіскації.

По-перше, у КК України та КК Франції, на відміну від КК ФРН, Італії, Іспанії, Швейцарії, Австрії, передбачена конфіскація майна (загальна) як вид покарання. За ст. 59 КК України вона встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. А за КК Франції загальна конфіскація може бути всього або частини майна, але призначається лише за злочини проти людства і за незаконне виробництво, ввіз і вивіз наркотиків.

По-друге, віднедавна у ст. 96-1 КК України передбачена спеціальна конфіскація, яка відноситься до інших заходів кримінально-правового характеру. У свою чергу кримінальні законодавства ФРН, Італії, Швейцарії спеціальну конфіскацію відносять до заходів безпеки (ст. ст. 70, 72 КК Швейцарії) [15], майнових заходів безпеки (ст. ст. 236–240 КК Італії) [12], заходів виправлення і безпеки (§ 73 КК ФРН) [11]. В Австрії спеціальна конфіскація (вилучення вигоди) застосовується до осіб, які не вчинили злочин, але якимось чином отримали прибуток від злочинної діяльності (§ 20–20b КК Австрії) [16]. І лише у Франції спеціальна конфіскація розглядається як основне або додаткове покарання.

По-третє, тягар доказування незаконності походження майна, яке підлягає конфіскації в Україні, Франції, ФРН, лежить на слідчих органах, але в таких країнах, як Італія, Іспанія, Швейцарія, він перекладається на особу, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння [17].

По-четверте, залежно від осіб, конфіскація може бути застосована як до фізичних, так і до юридичних осіб, що є характерним для КК України (ст. 96-6) і КК Франції (п. 8 ст. ст. 131-39).

По-п'яте, на відмінну від українського кримінального законодавства, конфіскація майна може бути переведена у вартісне вираження майна що підлягає вилученню, підвищуючи при цьому ефективність здійснення правосуддя (Франція, ФРН).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубов И. И. Конфискация имущества как вид уголовного наказания : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. – Москва, 1999. – 181 с.
2. Мартыненко Э. В. Конфискация имущества в действующем российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 231 с.
3. Корчагин А. Г., Иванов А. М. Сравнительное уголовное право / А. Г. Корчагин, А. М. Иванов. – Владивосток, 2002. – 490 с.
4. Ведерникова О. Н. Современные уголовно-правовые системы : типы, модели, характеристика // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 68.
5. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права // Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – С. 29–40.
6. Оборотов Ю. М. Від типів політичних систем та їх трансформації до аналізу держави та її інститутів // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 25. – О. : Юридична література, 2005. – С. 70–74.
7. Кудін С. Теоретико-методологічні аспекти порівняльного правознавства у працях М. К. Ренненкампа / С. Кудін // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 278.
8. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

9. Уголовный кодекс Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266#text>.
10. Козочкин И. Д. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части. – 3-е изд. перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
11. Кримінальний кодекс Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.
12. Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. – М., 2001. – 767 с.
13. Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии) : [учеб. пособие]. – М., 1997. – 195 с.
14. Кримінальний кодекс Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.altalex.com/?idnot=36653>.
15. Кримінальний кодекс Швейцарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.admin.ch/ch/e/rs/c311_0.html.
16. Уголовный кодекс Австрии. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 352 с.
17. Пропостин А. А. Конфискация имущества : прошлое, настоящее, будущее : [монография]. – М., Юрлитинформ, 2011. – 264 с.